

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR DIN ROMÂNIA ANUL CLVIII

CONVORBIRI LITERARE

FONDATĂ DE SOCIETATEA JUNIMEA DIN IAȘI, LA 1 MARTIE 1867

Director: Cassian Maria SPIRIDON

„Titu Maiorescu: personalitate care întregeste o operă”

- dialog cu criticul literar **Mihai CIMPOI**

„Prietenii lui Doinaș i-au fost foarte loiali”

- dialog cu scriitorul **Virgil NEMOIANU**

POEZIE: Florentin PALAGHIA, Vasile NEDELCIU, Valentin TALPALARU

PROZĂ: Angela MARTIN, Val BUTNARU, Ștefan MITROI

Ion PAPUC: Berința

Gheorghe GRIGURCU: „Imaginile reflectate în apă”

Constantin CUBLEȘAN: Mihai Eminescu – Doña Sol

Theodor CODREANU: Transversalie în ontologia libertății

Mircea POPA: Societatea Studenților Români de la Paris „V. Alecsandri”

Ion HADÂRCĂ: Alexandru Marghiloman – Note politice pe portativul Unirii

Mircea A. DIACONU: Olivia Sturzu&Comp.

Mircea PLATON: Realism conservator și închipuiri progresiste

Gheorghe CLIVETI: Literatura veche și începuturile istoriografiei române

INEDIT: Epistolar Nicolae Manolescu

Ioan HOLBAN: Poeți ai anilor 2000

Constantin BOSTAN: G.T. Kirileanu – scrisori de tinerețe

Elena Brândușa STEICIUC: O carte-magnet de Adrian Cioroianu

Nicolae OPREA: Poezia timpului și „bucuria luminii”

Șerban CHELARIU: Dorin Tudoran, în pași de vals

Gellu DORIAN: Eminescu, așa cum l-am visat

Constantin COROIU: Literatura ca o pradă

Liviu PAPUC: Cu Iulian Pruteanu-Isăcescu în redescoperirea lui Topîrceanu

Simion Alexandru GAVRIȘ: Împotriva egalității

Dragoș COJOCARU: Don Francisco

Dan TOMULEȚ: Știința și vitalitatea culturală a universității

Ovidiu PECICAN: „Marile dihanii”: criptidele lui Noica

Pompiliu CRĂCIUNESCU: Caragiale și „demonul teoriei”

Dan CIACHIR: Lumină peste dramă

Cornel-Florin MORARU: Visul lui Socrate

Liviu PETCU: Pluralitate de stiluri în operele Fericitului Augustin

Cronica literară: **Daniel CRISTEA-ENACHE**

Literatura azi: **Livia IACOB, Alexandra RUSCANU, Otilia UNGUREANU,**

Daniel MARIȘ, Adrian JICU, Marius CHELARU, Emilian MARCU

Critică:

Comentarii critice:

Actualitatea literară:

Ioan LASCU

Adrian Dinu RACHIERU

Mihaela GRĂDINARIU

Constantin DRAM

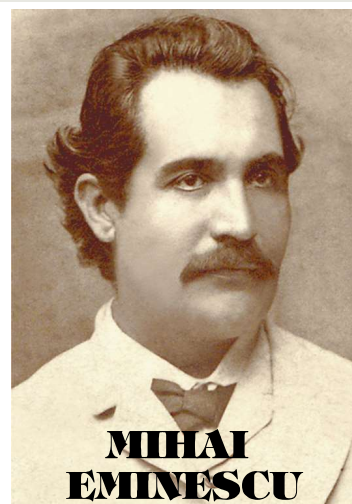
Vasile SPIRIDON

Alexandra OLTEANU

Elena PURUȘNIUC

Antonio PATRAȘ

Adrian G. ROMILA



**MIHAI
EMINESCU**



MARIN PREDA



MIRCEA POPA

Mai 2025, Nr. 5 (353)

Mai 2025

CONVORBIRI LITERARE

Anul CLVIII / Nr. 5 (353)

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR
DIN ROMÂNIA
FONDATĂ DE SOCIETATEA JUNIMEA
DIN IAȘI, LA 1 MARTIE 1867
EDITOR: ASOCIAȚIA
REVISTA CONVORBIRI LITERARE
ASOCIAȚIE DE UTILITATE PUBLICĂ

Redacția:

Director: Cassian Maria SPIRIDON
Redactor șef: Mircea PLATON
Redactor șef adjunct: Marius CHELARU
Secretar general de redacție: Dragoș COJOCARU
Redactori: Liviu PAPUC, Antonio PATRAȘ

Colegiul:

Ana BLANDIANA
Mircea A. DIACONU
Gellu DORIAN
Constantin DRAM
Gheorghe GRIGURCU
Ioan HOLBAN
Virgil NEMOIANU
Basarab NICOLESCU
Ion PAPUC
Ioan-Aurel POP
Adrian Dinu RACHIERU
Vasile SPIRIDON
Dan TOMULEȚ
Alexandru ZUB

Secretariat:
Doina BUCIULEAC

Biblioteca revistei „Convorbiri literare”
nr. 5 (353) / mai 2025
Emil NICOLAE – *Despre sânge*

Revista *Convorbiri literare* găzduiește opiniile,
oricât de diverse, ale colaboratorilor.
Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui text
aparține, în exclusivitate, autorului.
Redacția își rezervă dreptul de a schimba titlurile.

Revistă indexată EBSCO

www.convorbiri-literare.ro

CUPRINS

Cassian Maria SPIRIDON – Eminescu și observațiile sale polemice (I) / 1

„Titu Maiorescu: personalitatea care întregeste o operă” / 10
– dialog cu istoricul și criticul literar Mihai CIMPOI
„Prietenii lui Doinaș i-au fost foarte loiali” / 16
– dialog cu scriitorul Virgil NEMOIANU

Ion PAPUC – *Berința* / 17
Gheorghe GRIGURCU – „Imaginile reflectate în apă” / 19
Constantin CUBLEȘAN – *Mihai Eminescu – Doña Sol* / 22
Theodor CODREANU – *Luigi Pareyson:*
transversalie în ontologia libertății (VII) / 25
Mircea POPA – *Societatea Studenților Români de la Paris*
„Vasile Alecsandri” / 27

Ion HADÂRCĂ – *Alexandru Marghiloman*
– *Note politice pe portativul Unirii* / 30
Mircea A. DIACONU – *Olivia Sturzu&Comp., într-o lectură labirintică*
despre oameni și locuri care nu mai sunt (III) / 34
Mircea PLATON – *Realism conservator și închipuire progresiste* / 40
Gheorghe CLIVETI – *Literatura veche*
și începuturile istoriografiei române (II) / 42
Ioan HOLBAN – *Poeți români de azi* / 48

INEDIT

Lucian VASILIU – *Epistolar inedit*
Nicolae Manolescu către Corneliu Ștefanache (V) / 55

ARHIVE LITERARE

Constantin BOSTAN – *G.T. Kirileanu – scrisori de tinerețe* (II) / 56

POEZIE

Florentin PALAGHIA / 60
Vasile NEDELCIU / 62
Valentin TALPALARU / 64
Mircea M. POP / 65

PROZĂ

Angela MARTIN – *Extraterestra* / 66
Val BUTNARU – *Primele impresii* / 69
Ștefan MITROI – *Mamă, pe mine nu vrea să mă muște niciun câine* / 74

CRONICĂ LITERARĂ

Daniel CRISTEA-ENACHE – *Femeia la patruzeci de ani* / 80

CRITICĂ

CRITICA POEZIEI: Ioan LASCU – *Un dicteu automat al imaginației* / 83

CRITICA PROZEI: Constantin DRAM – *Povestirea ca un bun exercițiu*
de supraviețuire / 86

CRITICA POEZIEI: Elena PURUȘNIUC – *Dincolo de crizele înconjurătoare* / 88

COMENTARIILE CRITICE

Adrian Dinu RACHIERU – *Daniel Corbu, între tragism și fantezism* / 90

Vasile SPIRIDON – *Potriviți pentru o lume nepotrivity* / 93

Antonio PATRAȘ – *România needucată* / 96

ACTUALITATEA LITERARĂ

Mihaela GRĂDINARIU – *Lacrimi în nisipul din clepsidră* / 98

Alexandra OLTEANU – *Un volum colectiv despre dragoste*
și fațetele suferințelor sale / 100

Adrian G. ROMILA – *Povestea genelor noastre* / 102

LITERATURA AZI

Livia IACOB – *Intangibila avere a pietrei de temelie* / 104

Alexandra RUSCANU – *Formele de bază: poezia ca structură de rezistență* / 107

Otilia UNGUREANU – *Lidia Vianu. Suflete suspendate deasupra lumii* / 109

Daniel MARIȘ – *Schițe despre fericire* / 111

Conform prevederilor Statutului, Uniunea Scriitorilor din România nu este responsabilă pentru politica editorială
a publicației și nici pentru conținutul materialelor publicate.

EX LIBRS

Elena-Brânduța STEICIUC – *O carte-magnet: Noul război mondial al vechilor orgolii de Adrian Cioroianu* / 113
Ana LUDUȘAN – *Doina Ruști și spectacolul lumii* / 115
Șerban CHELARIU – *Dorin Tudoran în pași de vals (II)* / 117
Emil LUNGEANU – *Literatura de apoi* / 120
Marius CHELARU – „Cei care ating cerul sunt adesea cei care își adâncesc rădăcinile cel mai profund în pământ” / 121
Dan DOBOȘ – *Un fascinant hățș de triumfiuri* / 123
Adrian JICU – *Emma bagă fitiluri* / 125

ISTORIE LITERARĂ

Gellu DORIAN – *Eminescu, așa cum l-am visat* / 126
Constantin COROIU – *Literatura ca o pradă* / 128
Nicolae SCURTU – *G.T. Kirileanu în epistole necunoscute* / 130
Liviu PAPUC – *Cu Iulian Pruteanu-Isăcescu în redescoperirea lui George Topîrceanu* / 132

ISTORIE

Simion-Alexandru GAVRIȘ – *Împotriva egalității: un discurs parlamentar al lui Manolache Costache Epureanu din august 1875* / 135

ESEU

Dragoș COJOCARU – *Don Francisco* / 138
Dan TOMULEȚ – *Știința și vitalitatea culturală a universității (II)* / 141
Ovidiu PECICAN – „*Marile dihanii*”: *criptidele lui Noica* / 146
Pompiliu CRĂCIUNESCU – *Caragiale și „demonul teoriei”* / 149
Dan CIACHIR – *Lumină peste dramă* / 152
Cornel-Florin MORARU – *Visul lui Socrate* / 153
Liviu PETCU – *Pluralitatea de stiluri în operele Fericitului Augustin* / 158
Radu PETRESCU – *Povestiri care o iau razna (II)* / 160

PSIHOLOGIA AZI

Gina STOICIU – *Intellectualii. Rolul lor în Cetate* / 165

JURIDICE

Dana GÎRBOVAN – *Limba, legea și elitele – triada națiunii române în Transilvania. Partea a treia – Elitele juridice* / 168

CARTEA DE RELIGIE

Florin CRÎȘMĂREANU – *Alcui și renașterea carolingiană* / 171

CARTEA DE FILOZOFIE

Ioan Alexandru TOFAN – *Deriva Occidentului și salvarea din istorie* / 173

CARTEA STRĂINĂ

Marius CHELARU – *Marea iluzie sau ne putem descurca singuri în fața transformărilor lumii?* / 174
Cristina SCARLAT – *Saul Bellow. Ravelstein* / 177

LITERATURA UNIVERSALĂ

Clarice LISPECTOR / 180

Traduceri de Cătălina FRÂNCU

ACTUALITATEA FRANCEZĂ

Simona MODREANU – *Visul jaguarului* / 182

ANTICHITĂȚI ACTUALE

Ioana COSTA – *Despre Iris și iris* / 184

ARTE

Alex VASILIU – *Experiențe muzicale în pagini de carte: „Ce este această muzică?” (II)* / 185
Mihaela RUSU – *Strălucire și fast la Opera Națională din Iași. Opera Aida de Giuseppe Verdi într-o distribuție de excepție* / 187

PANORAMIC EDITORIAL

Marius CHELARU – *Edituri moldave/ autori moldavi* / 189
Emilian MARCU – *Vitrina cărților* / 192

VARIA

Ana PARTENI – *Uniunea Scriitorilor din România – Filiala Iași* / 195
Bogdan-Ioan ANISTOROAEI – *Mihail Bulgakov – când motanul mută, regele dezertează* / 197
Valentin TALPALARU – *ComPresa revistelor* / 198
Cristina CHIPRIAN – *Curier de ambe sexe* / 200

CONVORBIRI LITERARE

MEMBRĂ A ASOCIAȚIEI REVISTELOR,
PUBLICAȚIILOR ȘI EDITURILOR
(ARPE)



CUI 28447247

Redacția și administrația:

I.C. Brătianu nr.22, etaj 1, Iași, 700037
Tel.: +40 799 987 449
e-mail: convlit95@yahoo.com
CONT RO17RNCB0175033572460001 – BCR Iași

Abonamente

Pe adresa redacției, prin mandat poștal, în contul revistei:

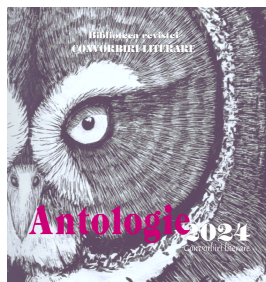
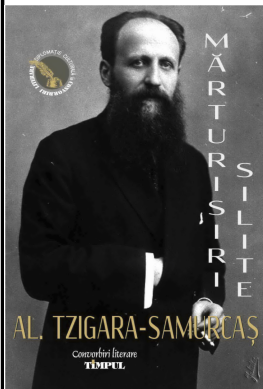
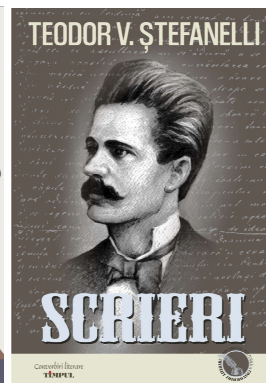
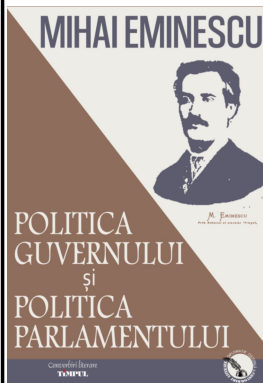
168 lei/ an + 60 lei taxe poștale,
84 lei/ 6 luni + 40 lei taxe poștale.

Vă rugăm să scrieți pe mandatul poștal sau pe documentul de plată adresa dv. poștală completă și perioada de abonare.

Persoanele sau instituțiile care vor să sprijine financiar revista

pot depune sumele în contul

RO17RNCB0175033572460001 – BCR Iași



Preluarea și reproducerea textelor publicate în *Convorbiri literare* este permisă numai cu acordul revistei și/sau al autorului, cu specificarea sursei, în conformitate cu legele dreptului de autor din România!

Tiparul executat de SC PIM SRL Iași



VISUL LUI SOCRATE

Cornel-Florin MORARU

În general, nu sunt o persoană matinală. Cred că dimineța-i dată pentru a ne aminti că suntem muritori, un *memento mori* cotidian, șoptit din ce în ce mai tare, pe măsură ce înaintăm în vârstă. În zori, chiar atunci când prima gură de conștiință bontește ascuțișul minții, preț de câteva zeci de minute, spiritul însuși pare că refuză să mai țasă urzeala dintre noi și lume. Acesta este și motivul pentru care lucrurile ajung învăluite într-o pojghiță fină de neființă combinată cu nimic, la care mâinile noastre pur și simplu nu aderă. Dimineța, lucrurile își pierd consistența cu care suntem obișnuiți și esența li se estompează în umbra viselor nocturne. Mîntea le țintește doar ca pe niște prelungiri onirice, niște fantasmă ce bântuie lumea, fără a avea o realitate fermă. Poate că din cauza asta le și scăpăm din mâini tot timpul, le spargem și le împrăștiem oriunde.

Norocul nostru-i însă acela că întregul univers luptă împotriva neființei și nimicului încă de la creație. Istoria universului este, cum ar spune filozofii, o istorie a ființei, dar, în același timp, și una a luptei cu neființa, a încercării de a alunga nimicul din viața noastră cotidiană. Această din urmă istorie, cea a luptei cu nimicul, nu este însă o istorie intelectuală, făcută de istorici și filozofi în biblioteci uriașe, în care chiar și tăcerea prinde glas. Din contră, e o istorie vie, scrisă zilnic prin încăpățănarea noastră de a ne trezi din somn. După multe ore de petrecere în compania lui Hypnos, vechi zeu al somnului și frate al Morții, după ce conștiința se cufundă în abisul neființării peste noapte, ciocnind pahare de uitare cu visul, noi revenim la viață, obligând lucrurile să ni se arate în carne și oase.

Pojghița de neființă și nimic despre care vorbeam nu-i altceva decât mirosul uitării băute în somn, pe care îl împrăștiem în jur la începutul zilei, sub formă de vapori condensați pe coaja lucrurilor. Trezindu-ne în fiecare dimineță, purtăm o boare de

neființă și de vis, pe care-o infuzăm fără să vrem în jur, o împrăștiem în atmosferă, făcând ca lumea însăși să prindă un halou ciudat, reîmprospătat în fiecare dimineță. În unele momente privilegiate, putem surprinde acest halou prin reverie, atunci când, preț de câteva clipe, lucrurile își pierd consistența și carnea. De aici provin, în ultimă instanță, romanele și poeziile, picturile și melodiile – pe scurt, toate lucrurile geniului uman. Din cauză că dormim și că visăm, putem să împlinim natura-n fantazie, strângând din nou în lucruri nimicul difuzat în lume.

Noi redobândim priză la lucrurile din jur atunci când pojghița de neființă matinală se evaporă complet și lasă lucrul să se odihnească-n ființa sa. Efectul oarecum advers e faptul că, odată cu evaporarea visului în atmosferă, infestăm lumea cu un fel de farmec, un leac și o otravă totodată. Neiființa ce sălășluiește-n lume face posibilă uitarea, dar, în același timp, ea ne permite amintirea culturală, depozitată-n mod tăcut prin poezii și mituri.

De-a lungul existenței sale, fiecare om balmăjește propriile-i leacuri spre-a izgoni neiființa. Cafeaua sau ceaiul, exercițiile fizice sau răsfoitul presei, o emisiune tv sau radio, toate acestea fac parte din categoria medicamentelor așa zis „anti-meontologice”. Ele ne scapă de sentimentul straniu al nimicului care învăluie tot ce există. În unele momente însă, în plictiseală sau angoasă, nimicul prinde iar a străluci în viața noastră și infestază toată firea. Atunci răsar niște întrebări, pe care filozoful nu le poate alunga, ci trebuie să le înfrunte: Cum am putea gândi „ideea” de neființă? Cum am putea gândi căderea în ruină? Cum am putea clădi nimicului o noimă?

Citire de la Parmenide-i faptul că, într-un anume sens, „a fi” înseamnă „a gândi”. Neiființa-i doar o

lipsă a gândirii ce nimicește dinlăuntru orice lucru și îl transformă în fantasmă, în umbra unui vis ce bântuie gândirea. Ea-i praful ce provine din uitare și se așază peste toate cele, lăsând în jur doar pustiire. Neființa-i oglindită-n neființare, iar dincolo de ele e nimicul, pe care nici un simț sau gând nu-l poate pipăi vreodată. La rândul său, acest nimic de dincolo de fire e doar uitarea celor pe care nu am știut că le-am uitat vreodată și nu au nicio șansă de-amintire.

Ce bine e că omul născocoște leacuri ce țin nimicul îngrădit de fire, în propriul său domeniu exilat! Dar nici un leac făcut de om vreodată nu va putea elimina acest *nimic*, fiind în esență doar paliativ. Doar un remediu se găsește însă, neplăsmuit de mâinile umane, ce poate-n calea sa nimicul să-l distruge. E vorba de lumina de la soare, care menține viața toată-n rod și dă vedenie vederii.

Nu numai tot ce mișcă pe Pământ, dar și privirea noastră, deodată cu gândirea, își iau activitatea din această lumină, căci doar în beznă gândul n-ar gândi nicio noimă, cât timp nimic nu se arată-n soare și nu lucește în idee. Poate că Platon a știut ceva, când tot spunea de Soare c-ar fi născut din Bine, adică din ideea ce-însufletește mintea să caute adevărul (*Republica*, 508b). Poate că e aievea o strânsă legătură între plasa gândirii și bancul realității, în care lucrurile se-adună sub îngrijirea ființei. Poate că pojghița neființei condensată pe lucruri și pojghița uitării ce întunecă gândirea, își au aceeași sursă și au un leac comun. În fine, poate că asta-i cauza din care, când e soare, până și dimineța se-arată mai umană.

Oamenii au avut dintotdeauna o fascinație pentru Soare, chiar l-au divinizat. Despre el s-au scris mituri, s-au încropit povestiri și legende, s-au plăsmuit ipoteze și teorii științifice. Chiar și astăzi, când pare că știm cam tot ce-i de știut despre acest astru și despre istoria sa cosmică, el tot mai e îmbrăcat uneori în veșmânt de mit și bântuie ca un spectru imaginația fiecăruia dintre noi. E ceva din claritatea luminii de la soare în toi de primăvară, din fierbințeala lui vărată, din suflul stins al toamnei sau din razele înghețate ale iernii trezește în noi o memorie ancestrală ce depozitează, fără știința noastră, fascinația unei vremi de mult pierdute, în care Soarele alunga atât noaptea terestră, cât și noaptea

minții.

Din această memorie a unei vremi de mult pierdute face parte și Helios, zeul grec ce personifică Soarele și care, pe alocuri, avea să fie confundat chiar cu Apollo (Ovidiu, *Metamorfoze*, II, 1 *sqq.*), patronul filosofilor și al oracolelor. Nici nu-i de mirare, având în vedere că, în calitate de fiu al titanilor Hyperion și Theia, el moștenea atât drumurile celeste și strălucirea dătătoare de viață de la tatăl său, cât și atributul vederii și viziunii de la mama sa. Helios este, cum spune un imn târziu, „zeu a toate creator și călăuză sufletească” (Proclos, *Hymni*, I, 34). Prin dispersarea întunericului din lume și din minte, el devine un fel de zeu al sănătății (similar lui Apollo sau, mai târziu, cu Asclepios), care oferă trupului vigoare și minții înțelegere, având puterea chiar de a amâna clipa implacabilă a morții, de a opri firul destinului în țesătura sa, fără a-l tăia. Cu alte cuvinte, prin faptul că dă viață și sănătate, el este și un zeu al timpului. Nu doar al timpului din ceas, ci și al timpului din fiecare lucru, al timpului existențial, al vremii. El guvernează clipa înfloririi pomilor și cea a înverzirii ierbii, el guvernează clipa de înrodire și cea de strălucire.

Ovidiu își imaginează cum, în Palatul Soarelui, din garda pretoriană a zeului fac parte „Ziua, Luna, Anul și Veacul, împreună cu orele postate la spații egale” (*Metamorfoze*, II, 25-6). Măsurile timpului sunt ca niște soldați, la stânga și la dreapta zeului, păzindu-i tronul de smarald. Tot în jurul lui Helios stau și anotimpurile, care însă sunt imaginate ca femei seducătoare, ca niște Muze ce inspiră Soarele în mersul său pe cer. Primăvara cea tânără stă ferm pe propriile-i picioare și poartă o coroană de flori multicolore. Vara, lângă ea, zace dezbrăcată, purtând doar niște ghirlande de spice coapte pe trupul său încins. De partea cealaltă, toamna e pătată de strugurii striviți, având înfățișare neîngrijită și umilă; iarna încheie tot tabloul, veghind peste Sala Tronului cu privire înghețată și bucle bogate de un alb aprins-strălucitor.

Ce ne șoptește poetul e că sunt două seminții ale timpului, că nu tot timpul este omogen, dar, cu toate acestea, ambele sunt puse în slujba lui Helios-Apollo. Prima seminție a timpului e cea masculină. E vorba de un timp milităresc, al secundelor și orelor, al lunilor și anilor, care mășăluiesc în ordine neabătută și sunt urmate de veacuri și de eoni, ca

într-o paradă militară în care fiecare individ e așezat după rang și demnitate într-un anumit loc bine determinat. De cealaltă parte, este un timp poetic în sens original, adică vremea. E vorba de un timp la feminin, fecund, în care lucrurile se nasc și cresc, se produc și se creează. Vremea nu mășăluiește, cu pași egali pe ritmul de fanfară, ci vine la momentul potrivit și se așterne peste lucruri, ca o melodie ce se suprapune peste ritm, dar nu se confundă cu acesta. Spre deosebire de timp, înveșmântat în uniformă militară, egal croită pe același tipar, anotimpurile sunt particularizate și poartă semne distinctiv. Aceste semne ale vremii dau de înțeles când este timpul pentru fiecare lucru și inspiră omul la acțiune. Ele dau naștere atât ordinii muncilor agrare, cât și ordinii creației culturale, căci cultura însăși e o metaforă inspirată de agricultură. Așa cum avem culturi de grâne și de pomi, avem culturi de poezii și artă, culturi filosofice și științifice, culturi vizuale și auditive. Rodele pământului și cele ale minții sunt guvernate de același zeu, același Soare care luminează orice timp și dă momentul prielnic oricărui lucru.

Oricât de ciudate ar fi aceste asocieri pentru mintea noastră, la o privire mai atentă, nu găsim nimic cu adevărat enigmatic. În fond, și noi asociem soarele cu sănătatea și cu viața, de unde și proverbul că „acolo unde nu intră soarele pe geam, intră doctorul pe ușă”. Limba pe care-o folosim stă mărturie că Soarele e un simbol al înțelegerii, al celebrei *lux mentis* care este proveniența oricărei idei „strălucite” creată vreodată de mințile „luminate” ale genilor. De timp ce să mai spunem, când încă măsurăm orele, zilele și anii după Soare? Nimic din aceste mituri nu e contraintuitiv, deoarece toată cultura europeană a fost clădită pe ele în mod explicit. Există un suflu comun care animă atât înțelegerea actuală pe care o avem despre univers, cât și lumea acestor mituri parcă de mult uitate.

Enigmatică în realitate e însă legătura lui Helios cu Dionysos, pe care o găsim uneori în mitologia greacă și care, pentru noi, e neașteptată. Ce treabă ar avea zeul luminii, sănătății și înțelegerii cu zeul beției, muzicii și dansului? Grecii ar spune că ambii eliberează spiritul și au o prezență difuză peste tot. Pe de o parte, ambii au epitetul de *Eleutherius* și sunt văzuți ca eliberatori prin excelență. De cealaltă parte, ei împart atributul *Isodaites* și sunt văzuți ca

simboluri ale împărțirii egale, ale răspândirii, ale difuziunii. Așa cum muzica bacantelor se-aude peste tot în noapte, indiferent că-i codru sau oraș, eliberând oamenii de normele sociale, și lumina Soarelui cade peste tot Pământul, eliberându-l de bezna nopții și a minții.

În plus, ambii-s înfățișări ale fertilității, ce se împarte-n două seminții. Pe de o parte-avem chipul înmuguririi din natură, când Soarele dă roade prin a sa lumină, de cealaltă avem instanța procreării, când Dionysos dirijează corul de bacante și toarnă în pahare râuri întregi de vin. Această înrudire, nu-i doar ocazională, ci se zărește în esența divină. Cei doi nu sunt descriși doar în același stil, într-o poetică a mitului grecesc, ci își împărtășesc același arbore genetic. Drept mărturie pentru astă înrudire stă un imn ciudat și-aproape eretic, scris de neoplatonicul Proclus, unde Helios e desemnat chiar ca „părinte a lui Dionysos” (Proclus, *Hymni*, I, 24). Vitalitatea dionisiacă se naște, pentru grec, din seninul apolinic, extazul e vlăstar al contemplării, muzica și dansul dionisiac se nasc dintr-o muzică cerească și dintr-un dans al astrelor, ce se revarsă peste toată omenirea și dau în rod vița de vie. Căci e nevoie de senin și soare, pentru ca strugurii să se îndulcească și să învezească viața. Manifestarea nocturnă dionisiacă e tributară drumului diurn efectuat de Soare pe boltă, printre constelații. Dionysos ca forță a beției se naște din lumina calmă, prinsă în coaja boabelor de struguri.

E greu de adus la noimă astfel de mituri, însă ele pot fi oarecum dibuite dacă luăm în considerare faptul că ideea de muzică în cultura greacă este duală și unitară în același timp, la fel ca și ideea de fertilitate. Pe de o parte, avem muzica de flaut, unde suflul celui care cântă produce sunetul cântat. De cealaltă parte, avem muzica de liră sau kithară, unde sunetul este produs de mișcarea unor corpuri exterioare. Prima e muzica dionisiacă, o muzică viscerală și extatică ce vine din interiorul nostru cel mai intim și trimite către fertilitate percepută ca agitație interioară, ca neliniște și impuls animalic. Cealaltă e muzica apolinică, o muzică liniștită și contemplativă, ce vine din exterior, și trimite către fertilitatea naturală, ca producere și transformare continuă a ființării, dar și către rodul minții primit de prin văzduh, de la vreun zeu.

Mai presus de muzica oamenilor e însă muzica

lumii însăși, o muzică a sferelor atotprezentă, care răsună în tăcere. Chiar Soarele participă, în drumul său diurn, la astă simfonie și o presară cu acorduri stabilite. Ea e produsă, ca și muzica la liră, de mișcarea unor corpuri exterioare, de mișcarea planetelor în propriul ritm și pe propria orbită. Nu suntem însă conștienți de-această simfonie căci o auzim deja dintotdeauna. Ea este *tăcerea însăși*, acea liniște care se-așterne peste lume când stăm în mijlocul naturii și care produce, la rândul ei, o liniște în mintea noastră. Nu auzim muzica acestor astre, dar ea ne face sufletul să salte în surdină și astfel îi imprimă un soi de muzicalitate, un ritm universal în care el să rodească.

Gândită astfel, ca o vibrație tăcută, muzica sferelor este izvorul și sursa celorlalte două muzici. Muzica produsă de suflarea și mâna umană își au temeiul în muzica produsă de mișcarea universului, care e totodată și un dans, o prindere în hora a corpurilor celeste în veșnica lor învârtire. Avem o muzică a omului și o muzică a sferelor, care, de fapt, nu sunt genuri diferite, ci se întemeiază reciproc. Armonizarea acestor două ritmuri, vibrația sufletului la unison cu lumea, oferă sănătatea și fertilitatea, viața și suflul. Helios, în carul său înaripat dă tonul muzicii bacantelor în noapte. Când Soarele-și încheie partitura, alaiul dionisiac pornește.

Se spune că Socrate ar fi avut un vis care nu-i dădea pace, un vis care-l bântuise toată viața și îl îndemna la unul și același lucru: să se dedice muzicii și Muzelor, făptuind astfel lucrarea lor (*Phaidon*, 60e-61c). Apollo pare că voia ca Socrate, Silenul-filosof, cum este el poreclit în altă parte (*Banchetul*, 215b), să cânte și să joace, să-nalțe imnuri și poeme către zei, să scrie-n hexametru mituri și cosmogonii, să facă orice, doar nu filosofie. Convins însă că filosofia e „muzica cea mai de seamă”, el se dedică raționamentelor și dialecticii, urmându-le acestora acordurile ascunse și pășind pe ritmurile gândirii. Dar în ultimele sale clipe de viață, conștiința îl muștră: oare nu altul i-ar fi fost destinul, dacă, în loc să se ocupe de filosofie, i-ar fi scris imnuri lui Apollo, zeul solar prin excelență? Astfel, spune Platon, Socrate se apucă de scris un *prooimion* și de versificat niște fabule de-ale lui Esop.

Imnul născut de visul lui Socrate are ceva din

sensul uverturii, chiar dacă se referă la zei demult uitați, nu la muzica simfonică modernă. În limba greacă, *prooimion* e cântecul de deschidere a ritua-lului, incantația de invocare către zeu, cu rol de a capta bunăvoința lui. Ca și uvertura pentru orchestră, *prooimion*-ul e din concepție o introducere, un preludiv la o operă mai vastă, care doar se lasă anunțată prin acesta. El dă tonul și creează atmosfera inițială în ritualul religios grecesc și, atunci când îi e închinat lui Apollo, de obicei anunță un nom sau un pean, „genuri muzicale” specifice Zeului luminii.

Scriindu-și uvertura către Zeul Soare în închi-soare, Socrate-i străbătat de-angoasa că și-a urmat greșit destinul și de revelația gândului de pe urmă, inspirat de Muze. Nu cumva, întreaga viață, el a cântat la mesele greșite? Dacă cumva cântul (*nomos*) atât de îndrăgit al dialecticii (cf. *Republica*, 532a) nu-i, în fapt, pe placul lui Apollo? Dacă Muzele-i șopteau o muzică mai bună, o uvertură mai deplin cerească?

E greu, recunosc, să îți imaginezi o religie a filosofilor și, mai mult decât atât, e greu să-ți imaginezi o religie a muzicienilor. Dar, dacă ar fi să judecăm după textele care ne-au rămas, Platon a fost cel mai aproape de ambele. Aceeași uvertură (*prooimion*) care îl bântuie pe Socrate în pragul morții apare și în discuția din *Republica*¹, imediat după ce ideea supremă a Binelui e comparată cu zeul Helios, zeul ce oferă posibilitatea văzului și viziunii. Această afirmație trebuie însă considerată mai mult decât o simplă analogie, căci pentru Platon ea deschide religia filosofiei, în care zeii sunt atât principii ale înțelegerii, cât și elemente vizibile ale lumii. Cosmosul inteligibil și cel sensibil trebuie să aibă, într-un fel sau altul, principii analoge, dacă e ca între cele două să se formeze o relație de participare. Soarele și Binele sunt astfel de principii, zei în sens plin al cuvântului, fiecare guvernând în propriul său domeniu și generând, în cursul guvernării lor, apartenența reciprocă a simțirii la înțelegere, a materiei la idee, a realității la gândire. Exegeza modernă a reconstruit chiar bazele unui fel de „religie platon-ică”, centrată în jurul legăturii dintre Soare și Bine ca zei supremi ai celor lumi², fiind legați de-o unică coregrafie.

Substanța acestei legături ce aduce sensibilul și inteligibilul laolaltă este una muzicală. Platon ne atenționează că privirea filosofică nu trebuie să vadă

în stelele din cer doar constelații aruncate la-ntâmpare, ci zei vizibili ce dansează-n cor (gr. *choreia*), pe simfonia sferelor celeste (*Timaios*, 40c-d). Sensul cuvântului *choreia* e, pentru greci, în primul rând unul ritualic, inspirat de coreografiile festivalurilor religioase, dar și de textele pitagoreice, în care stelele, Soarele, Luna și Pământul erau imaginate ca dansând în jurul centrului cosmic incandescent (Philolaos, DK A16). Mișcarea ritmată a astrelor e un dans, o horă cum am spune noi, tocmai fiindcă se desfășoară după o partitură cântată de universul însuși. Celebra participare a lucrurilor la idei nu e, prin urmare, doar o relație logică sau metafizică, ci o mișcare fundamental artistică și muzicală, un dans ritualic prin care lumea prinde carne pentru ochi. Materia intră-n horă cu ideile și astfel ia naștere această ordine a lumii, în care Soarele e zeu suprem și părinte al zeului petrecerii și dansului, al lui Dionysos.

Visul lui Socrate din *Phaidon* rimează astfel excelent cu finalul dialogului *Republica*, unde mitul lui Er completează imaginea acestei coregrafii celeste cu descrierea simfoniei tăcute a sferelor (*Republica*, 616b *sqq.*). Universul e ca un fus imens de lumină cu opt roți, care reprezintă traiectoriile stelelor fixe și planetelor, la care cele trei Moire sau Parce, zeițe ale destinului, Țes sorțile muritorilor. Pe fiecare dintre aceste roți stă câte-o Sirenă, care cântă formând o armonie închegată din toate cele opt sunete ale octacordului. Aceasta este simfonia născută de Necesitate și străjuită de zeițele destinului, care nu sunt nimic altceva decât divinități ale vremii, ale timpului la feminin, cu toate dimensiunile sale roditoare de sens.

Privit din această perspectivă, visul lui Socrate are o semnificație mai profundă decât simpla schimbare stilistică survenită la trecerea de la raționamentul filosofic la gândirea poetică. El trimite către o dislocare a discursului filosofic din modul dialogului, al dialecticii, al logicii – care privilegiază vorbirea –, la un alt mod al gândirii care privilegiază armonia muzicală proliferată în tăcere. Simfonia astrelor, muzica ce stă la baza funcționării Universului și care ascunde în sine secretul întregului, este percepută de urechea umană ca tăcere. Limbajul naturii, cel care întemeiază toate limbile Pământului, este, în mod paradoxal, un fel de *tăcere semnificantă*.

Poate că acesta este și motivul pentru care pitagoricienii târzii, cum ar fi Apollonios din Tyana, spuneau că știu toate graiurile popoarelor, deoarece cunosc semnificația tăcerii³. Discursul filosofic autentic, pentru a fi cunoaștere a întregului, trebuie să se configureze ca „limbaj tăcut” al armoniei naturii, al muzicii pe care, tocmai fiindcă o auzim mereu, rămâne de obicei nepercepută de conștiința noastră. Ritmurile tăcerii informează cântecele dialecticii și le dau consistență. Tocmai de aceea, gândirea filosofică, prin chiar natura ei, trece în gândire poetică atunci când provine pe calea contemplării întregului.

Gândită astfel, revelația lui Socrate în pragul morții devine relevantă pentru fiecare sistem filosofic. În centrul acestuia, dincolo de argumentele și dialectica construită de filosofi, zace un miez imposibil de tematizat prin argument și dialectică, o intuiție tăcută și directă care dă formă ideii și care străbate ca un ritm sau o vibrație întreaga arhitectură a gândirii. În ultimă instanță, valoarea unei filosofii constă în cât de fidel izbutește ea să transpună în discurs tăcerea lumii, acea armonie tăcută, acel dans cosmic. Văzută astfel, gândirea autentică nu e decât o partitură ce notează acordurile, ritmul și melodia naturii într-un limbaj formal – fie el jargon filosofic, formalism logic sau de altă natură. Această partitură e însă moartă, dacă nu e interpretată de fiecare dintre noi, la propriul său instrument. Visul lui Socrate nu ne arată decât uvertura acestei opere, deschiderea drumului gândirii prin hățișul de noime ale tăcerii. Noi, cititorii de peste secole, suntem chemați să continuăm această uvertură, cu propria interpretare a tonului dat de Silen.

Note:

1. Vezi eseu *Cântecele Dialecticii. Oracolele lui Apollo* în „Convorbiri literare”, Anul CLVII/ nr. 2(350), Februarie 2025, pp. 151-154.

2. Vezi Andrea Nightingale, *Philosophy And Religion In Plato's Dialogues*, Cambridge, Cambridge University Press, 2021.

3. Filostrat, *Viața lui Apollonios din Tyana*, I, XIX.